

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

5-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Муассис: Фарғона давлат университети.

«FarDU. ILMİY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журнали бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайни ва оригинал макет ФарДУ таҳририят-нашриёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир

ШЕРМУҲАММАДОВ Б.Ш.
ЗОКИРОВ И.И

ФАРМОҢОВ Ш. (Ўзбекистон)

JEHAN SHANZADAN NAYYAR (Япония)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)

БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)

LEEDONG WOOK. (Жанубий Корея)

БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)

РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)

АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)

КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)

ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК (Туркия)

КЛАУС ХАЙНСГЕН (Германия)

ЧЕСТМИР ШТУКА (Словакия)

ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВА Д. (Ўзбекистон)

ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)

ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)

ЎРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)

КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)

РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)

САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)

ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)

ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)

ГАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)

ҒОФУРОВ А. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВ Г. (Ўзбекистон)

АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)

ХОМИДОВ Ф. (Ўзбекистон)

ЎРИНОВ А.А. (Ўзбекистон)

АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)

ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)

ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)

ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)

ИСАҒАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)

ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)

ТУРДАЛИЕВ А. (Ўзбекистон)

УСМОНОВ Б. (Ўзбекистон)

АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)

АШИРОВ А. (Ўзбекистон)

МЎМИНОВ С. (Ўзбекистон)

МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)

МАМАЖОНОВ А. (Ўзбекистон)

ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)

ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)

БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)

ШУКУРОВ Р. (Ўзбекистон)

ОРИПОВ А. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар: Ташматова Т.
Жўрабоева Г.
Шералиева Ж.

Таҳририят манзили:

150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 50 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фарғона ш., Мураббийлар кўчаси, 19-уй.

Фарғона,
2021.

О.Алиев	
Ахборот хавфсизлигига доир тушунчалар тавсифи	190
К.Пулатов	
Совет даврида Ўзбекистонда тарғиботнинг ривожланишида даврий матбуотнинг ўрни(1953-1956 йиллар)	193
С.Назарова	
Ўзбек санъатини забт этган Қўқон булбули	197
Д.Тошпулатова	
Муаллиф онги ва тафаккурида буюк қадриятларнинг акс этиши	201
И.Жўраев, Ҳ.Жўраев	
Навоний ижодида маънавий-маиший таназзул ва ижтимоий инқироз ифодаси	204
А.Акбаров	
Абадиятга дахлдор можаро	207
Н.Соатова	
Бадиий тасвирда адибнинг эстетик қарашлари	210
Н.Холматова	
Эркин Аъзам адабий-эстетик қарашларининг шаклланиши	214
Д.Юлдашева	
“Алла” матни лингвофольклористиканинг ўрганиш объекти сифатида	218
Ш.Кахарова	
Ўзбек ва инглиз педагоглари мулоқот хулқида қўлланиладиган мурожаат шаклларининг қиёсий тадқиқи.....	220
Ш.Мўминов	
Янги ўзбекистонда раҳбарлик ва унга ёндош тушунчалар семантикасига доир	223
Н.Юлдошева	
Содда гап қолиплари воқеланишига таъсир қилувчи морфологик омиллар ҳақида.....	226
М.Хошимов	
Тилда «субъектив – модал баҳо» микроконцептини воқелантирувчи кириш гапли қўшма гапларнинг лингвокогнитив ва лингвокультурологик жиҳатлари	228
М.Хусайнова	
Касб-хунарга оид латифаларнинг прагматик хусусиятлари	236
ФАНИМИЗ ФИДОЙИЛАРИ	
Илмга бахшида умр	239
Библиография	242

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА РАҲБАРЛИК ВА УНГА ЁНДОШ ТУШУНЧАЛАР
СЕМАНТИКАСИГА ДОИР

О СЕМАНТИКЕ УПРАВЛЕНИЯ И ЕГО КОНЦЕПТАХ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

ON THE SEMANTICS OF MANAGEMENT AND ITS CONCEPTS IN NEW UZBEKISTAN

МўминовШерозбек Сиддиқжонович¹

¹МўминовШерозбек Сиддиқжонович

— Фарғона давлат университети тадқиқотчиси.

Аннотация

Мақолада замон, жамиятдаги ўзгаришлар, унинг тилга, жумладан, раҳбарлик ва унга ёндош тушунчалар семантикасига таъсири ҳақидаги фикрлар баён қилинган.

Аннотация

В статье изложены воззрения о влиянии времени и изменений в обществе на семантику языка, в частности на лидерство и связанные с ним концепции.

Annotation

The article outlines thoughts on the impact of time and changes in society on the semantics of language, including leadership and related concepts.

Таянч сўз ва иборалар: янгиланаётган замон, Янги Ўзбекистон, раҳбарлик, ёндош тушунчалар, семантика.

Ключевые слова и выражения: современность, Новый Узбекистан, лидерство, родственные понятия, семантика.

Key words and expressions: modernity, New Uzbekistan, leadership, related concepts, semantics.

Ўз номи ўзи билан "Ахборот асри" дея ном олган XXI асрда кундан-кунга "замон шитоби тез, парвози тикка" [2,190.] бўлиб бормоқда. Замон шиддати билан боғлиқ ҳолда жамият ҳам, одамлар қалби ва шуури ҳам янгиланмоқда. Бу жараён азалдан олиму фозиллар юрти бўлган Ўзбекистонда, айниқса, яққол сезилмоқда. Бу фикрни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош ассамблеясининг 75-сессиясида ўзбек тилида сўзлаган нутқида айтган қуйидаги жумлалари ҳам яққол тасдиқлайди: "Жамиятни сийсий, ижтимоий ва иқтисодий модернизация қилиш бўйича кенг қўламли чора-тадбирларимиз натижасида Янги Ўзбекистон шаклланмоқда. Бугунги кунда мамлакатимиздаги демократик ўзгаришлар ортга қайтмайдган тус олди." [1,1].

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН пойдевори узоқ ўтмишга бориб тақалишини инobatга олган ҳолда, ҳар жиҳатдан янгиланаётган мамлакатимизда раҳбарлик ва унга ёндош тушунчалар семантикаси, раҳбар сўзи билан бир семантик майдонда турадиган тарихий ва замонавий лексик бирликларни англатадиган маънолар, бу маънолар моҳиятидан келиб чиқадиган раҳбарликнинг ўзига хос қирралари ва уларнинг раҳбар мулоқот хулқида намоён

бўлиши хусусида қисқача тўхталиб ўтишга тўғри келади.

Маълумки, баъзи Шарқ давлатлари, жумладан, мамлакатимиз тарихида давлатни подшоҳлар бошқарганлар.

ПОДШОҲ сўзига "Ўзбек тилининг изоҳли луғати"да шундай изоҳ берилган:

ПОДШОҲ [ф. хукмдор, улуғ, буюк] Баъзи Шарқ мамлакатларида: мутлақ ҳокимлик қилувчи хукмрон унвони ва шундай унвонга эга шахс, шоҳ.[4, 282].

Амир сўзи ҳам мана шундай семантик гуруҳга кирувчи сўзлардан бири бўлиб, бу сўз луғатда шундай изоҳланган:

АМИР [а. ҳоким, хукмдор; бошлиқ] 1 тар. Бухорода ва баъзи мусулмон мамлакатларида: хонлик, подшолик унвони ҳамда шу унвон эгаси.[4, 78].

Деярли барча тадқиқотларда "амир" сўзининг қисқартма шакли "мир", деб эътироф этилади. Амир сўзи араб тилида амр этувчи, бошлиқ, ҳоким дегани бўлиб, қуйидаги маъноларни англатади:

1) араб халифалигида дастлабки халифалар унвони;

2) уммавийлар даврида алоҳида қўшин қўмондонлари;

3) халифалик томонидан забт этилган вилоятлар ҳокими;

4) қадимги подшоҳлар наслдан бўлмаган ҳукмдор;

5) Марказий Осиёда Чингизхон наслдан бўлмаган ҳукмдор;

6) йирик подшоҳ қўл остидаги (империя таркибидаги) алоҳида бир мамлакат ҳукмдори;

7) ислом халифасининг чет ўлкалардаги ноиби;

8) вилоят ҳукмдори;

9) лашкарбоши, каттагина бир қўшин бошлиғи;

10) бошлиқ;

11) ислом халифасининг ҳамда бошқа подшоҳларнинг канизақдан бўлган ўғли.

Подшоҳ, амир сўзларининг ўрнида бугунги кунда деярли барча ривожланган мамлакатларда Президент сўзи кенг қўлланилмоқда. Бу сўзга луғатда шундай изоҳ берилган:

1. ПРЕЗИДЕНТ [лот. прэзиденс, прэзидентис – олдинда ўтирувчи] Республика бошқаруви шаклидаги кўпчилик мамлакатларда маълум муддатга сайлаб қўйиладиган давлат бошлиғи.

2. Баъзи илмий муассаса ёки жамиятларнинг маълум муддатга сайлаб қўйилган бошлиғи.

3. Фирма, банк, компания ва шу кабилардаги юқори мансабдор шахс. [4, 307].

Юқоридагилардан маълум бўлмоқдаки, юрт устида турган раҳбарлар турли даврларда турлича атамалар билан номланишган ва давр, сиёсат тақозоси билан бошқарув услублари ҳам ўзгариб борган. Аммо ҳамма замонларда ҳам раҳбарликда умумийликлар бўлганки, қуйида раҳбарликнинг мана шу жиҳатлари хусусида сўз юритамиз.

РАҲБАР форс-тожикча РАҲА (йўл, кўча: чорраҳа) сўзи билан ўзақдош бўлиб, йўлбошчи, йўл бошловчи, жамият ҳамда ташкилотда доимий ва ҳал қилувчи таъсирга эга бўлган шахс, шунингдек, ишнинг кўзини биладиган, жамоа, соҳа манфаатларини кўзлаб фаолият юритадиган бошқарув ходимидир. [4, 362]. Бугунги ривожланиш босқичи раҳбардан ақл-фаросат, куч-ғайрат, изланиш ва топқирликни, ўз устида тинмай ишлашни, тадбиркорликни талаб қилади.

Замонавий раҳбар тушунчасининг қуйидаги жиҳатлари аҳамиятлидир:

1. Раҳбар ижтимоий шахс сифатида ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш ресурсларини бирлаштириб, унинг асосий ҳаракатлантирувчи кучини бошқарувчи сифатида омилкорлик билан иш юритувчи шахс.

2. Раҳбар ҳар қандай ишни амалга ошириш учун, аввало, мустақил қарор қабул қила олиши лозим. Бу, фаолияти даражасини белгилайди.

3. У ўз соҳасига янги ғоя, янги ташаббус, янги технологияларни жорий этувчи ташаббускор шахс ҳисобланади.

4. Раҳбар меҳнати тадбиркорликка асосланган машаққатли фаолиятдир. Бу фаолиятга сарфланган куч, маблағ баъзан вақтинча фойда эмас, зарар келтириши, муассаса фойда ўрнига зарар кўриши ҳам мумкин. У бундай ҳолатларни олдиндан кўра олиш ва бунга тайёр туриши, зарур бўлганда, фаолиятини қайта бошлаши, ўзида бунга куч-ғайрат топа билиши лозим.

Юқорида келтирилган жиҳатлар раҳбарлик фаолиятининг маълум аспектларини намоён этади, холос. Масаланинг иккинчи муҳим томони – раҳбарлик фаолияти билан шуғулланувчи кишининг шахси билан боғлиқ хислатлардан иборат. Раҳбар ҳалол-пок, виждонли, иймонли, қаттиққўл, диёнатли, меҳр-шафқатли бўлиши керак. Раҳбарликка эгри йўл, эгри қўл, эгри мақсад билан эришиб бўлмайди. Феъл-атворида эгрилик бор киши раҳбарлик лавозимида узоқ фаолият юритаолмаслиги ҳаётда ўз тасдиғини топган.

Раҳбар мустақил бўлиши, ижтимоий фаолиятнинг қонуний тақиқланмаган ҳамма соҳаси билан шуғуллана олиши лозим. У фаол бўлмаса, жамиятда ижтимоий фаоллик шаклланмайди.

Бошқарувда тажриба, кўникма, маҳорат, билим, ақл ва идрокнинг ҳам роли катта.

Раҳбар ўз қобилияти, истеъдодини ишга солиб изланади, шу мақсадда ҳаётни, одамларни чуқур ўрганади. Натижада, тўплаган билимлари, тажрибаларини бошқарувнинг умумий қонуниятларига уйғунлаштириб, ўзининг раҳбарлик усулини яратади. У ўз бошқарувини шакллантиришда мутлақо эркин шахсдир, аммо унинг раҳбарлик усули ижобий натижа бериши керак. Раҳбарлик фаолиятининг самарадорлиги шахснинг тафаккури, ақл-идрокига ҳам бевосита боғлиқ. Тафаккур раҳбарга кенг ва чуқур фикрлай олиш, яхшини ёмондан, фойдани зарардан, муҳимни номуҳимдан бехато ажрата олиш имкониятини беради. Агар раҳбарда қобилият шаклланган бўлса, бошқарувнинг сир-асрорларини қийналмасдан эгаллаб, ўз жамоаси ўртасида обрў ва ишонч қозонади.

Демак, ҳар қандай раҳбардан кенг ва чуқур фикрлай олиш билан бирга, уддабурон, ҳаракатчан ва шижоатли бўлиш талаб этилади.

Шунинг учун раҳбарлик фаолиятини тафаккур ва ҳаракат бирлиги дейиш мумкин.

Раҳбардаги ўзига хос талабчанлик, меҳрибонлик ҳамда масъулият жамоа аъзоларида ҳам жавобгарлик ҳиссининг шаклланишига сабаб бўлади. Малакали раҳбар кадрлар тизимини муваффақиятли шакллантириш учун ижтимоий психология, раҳбар психологияси, бошқарув психологияси каби билимларни яхши ўзлаштириш учун бор имкониятларини ишга солиш керак.

Раҳбар фаолиятининг самарадорлиги ўзини қандай баҳолай олиши, иш вақтининг кадрига етиши, ходимларни тартиб-интизомга қандай ўргатишига боғлиқ.

Йил давомида бажарилган ишлар якуни, яъни нималар қилгани эмас, балки қандай қилгани ҳам таҳлил этилиши лозим. Ташкилотдаги ҳар бир ходим фаолиятининг бундай таҳлили эртанги ишлар самарадорлиги учун жуда муҳим.

Қўл остидаги ходимлар билан ҳар йили аноним сўровлар ўтказиш ишдаги муваффақият гаровидир.

Хуллас, жамоадаги раҳбарлик қилиш катта санъат. Раҳбар – устоз, мураббий, жамоа тарбиячиси, жамиятдаги масъул шахс. Унинг машаққатли меҳнати натижаси ўлароқ, келажак ворислари камол топиб боради. Демак, раҳбарларга эътибор – Ватан, халқ тақдирига қаратилган эътибор.

Бугунги кунда раҳбар фаолиятида энг кўп тўқнашадиган мауаммо – бу, раҳбар маънавиятининг кўзгуси бўлган бошқарув маҳорати масаласи ҳисобланади. Бошқарув маҳорати эса, ўз навбатида, бугунги раҳбарнинг маънавий олами билан боғлиқ бўлиб, оддий фуқаролар кўз ўнгида унинг сиймоси (ижобий ёки салбий) шаклланади.

Маънавиятли раҳбар ўз фаолиятида бир қатор диагностика усулларини, жумладан, ходимларни баҳолаш ҳамда турли характердаги инсонлар гуруҳлари билан муносабатда бўлиш, ахборот ва маълумотлар билан ишлаш, таҳлил қилиш, моделлаштириш, шахс ва жамоага таъсир ўтказиш, ишчан муносабатларни шакллантириш, сўровлар ўтказиш, суҳбатдошни тинглаш санъати, пировард ҳолатда тўғри қарорлар қабул қилиш

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош ассамблеясининг 75-сессиясидаги нутқи // Янги Ўзбекистон, 2020 йил 24 сентябрь.
2. Воҳидов Э. Муҳаббат. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976.
3. МАЪНАВИЯТ асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдди. Учинчи жилд. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.

(Тақризчи: С.Мўминов – филология фанлари доктори, профессор)